

Нова Україна
інститут стратегічних досліджень

Виклики та перспективи україно-російських торгівельних відносин

КИЇВ 2015

ЛИПЕНЬ

Зміст

ТОРГІВЛЯ МІЖ РОСІЄЮ І УКРАЇНОЮ: ВІД ЕКОНОМІЧНИХ ВІЙН ДО ПОВНОЇ ІЗОЛЯЦІЇ?	3
ВИКЛИКИ МІЖНАРОДНОЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ІЗОЛЯЦІЇ РФ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОСІЙСЬКОЇ ПОЛІТИКИ ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ.....	7
ЕНЕРГЕТИКА	9
МАШИНОБУДУВАННЯ	12
МЕТАЛУРГІЯ	14
АПК ТА ХАРЧОВА ПРОМИСЛОВІСТЬ	16
ПЕРСПЕКТИВИ ТОРГІВЕЛЬНОЇ СПІВПРАЦІ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА РФ	17
Обмеження доступу до ринків РФ товарів, вироблених в Україні, та імпортозаміщення	17
Перспективи інвестиційного та споживчого попиту в РФ	18

Дослідження фокусується на чинниках поточної динаміки україно-російських торгівельних відносин, а також аналізує процеси у російській економіці, що провокують подальше послаблення економічного співробітництва та фактичний розрив торгівельних зв'язків з Україною. Крім того, розглядаються основні інструменти та механізми, які застосовуються РФ для зниження товаропотоку з України. Також розкриваються фактори, які будуть визначальними в українсько-російських торгівельних відносинах у найближчій перспективі.

Торгівля між Росією і Україною: від економічних війн до повної ізоляції?

Станом на середину 2015 р., Україна зберігає економічне співробітництво з Росією, хоча і в обмеженому обсязі. З огляду на відсутність позитивних сигналів щодо вирішення кризи, можемо прогнозувати, що середньостроковій перспективі зберігається ризик повного розриву (із збереженням взаємодії за окремими напрямками) економічних стосунків, що може завдати додаткового удару по українській економіці.

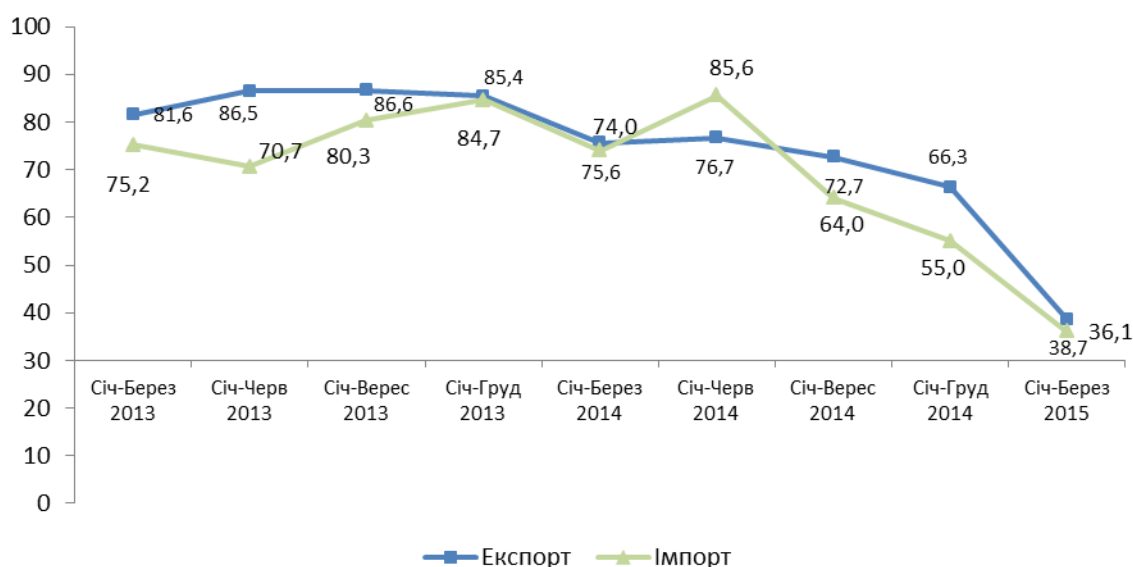
По-перше, наразі економічна політика Росії зорієнтована на адаптацію країни до функціонування в умовах міжнародної ізоляції, що передбачає примітивізацію внутрішньої економічної системи, мобілізацію її окремих сегментів та концентрацію ресурсів у пріоритетних секторах (ВПК та енергетика). Структурна перебудова російської економіки супроводжуватиметься стрімким скороченням споживчого та інвестиційного попиту, розбалансуванням фінансово-банківської системи, скороченням промислового випуску тощо. Отже, попит на товари українського експорту може просто зникнути.

По-друге, стратегічна мета зовнішньої політики РФ в Україні також залишається незмінною – економічне виснаження та провокування макроекономічної та політичної дестабілізації, що спрямовані на ліквідацію державності в Україні. Під особливим ризиком імплементація Угоди про асоціацію з ЄС і загалом відновлення економічного зростання. Відтак, повний розрив економічного співробітництва між двома країнами – абсолютно реальна перспектива.

Поточна динаміка свідчить, що обсяги двосторонньої торгівлі продовжують скорочуватися. Глибокий спад у цій сфері, що почався у 2013 р, продовжує загострюватися протягом останніх двох років. Основою

економічних відносин між Україною та РФ залишається торгівля, хоча певною мірою Росія представлена в українському банківському та корпоративному секторах. На Малюнок 1 зображено темпи скорочення експорту та імпорту товарів між двома країнами у 2013-2015 рр.

Малюнок 1. Темпи зростання/зниження експорту та імпорту товарів з України до РФ у 2013 р., 2014 р. та 2015 р. (до відповідного періоду попереднього року, наростаючим підсумком)

Джерело: побудовано авторами за даними Держстату України

Примітка: дані за 2014-2015 рр. без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м.Севастопіль.

Отже, станом на кінець першого кварталу 2015 р. експорт та імпорт товарів між Україною та РФ знизився майже втричі у порівнянні з базовим періодом.

Згідно даних російського джерела¹, за 4 місяці 2014 р. експорт товарів з України до РФ склав 4,03 млрд. дол. США, за той самий період 2015 р. імпорт становив 1,61 млрд. дол. США. Спад склав приблизно 60%. Разом з тим за 4 місяці 2014 р. імпорт товарів з РФ в Україну склав 8,12 млрд. дол. США, а за той самий період 2015 р. - 2,96 млрд. дол. США (більш ніж 60% падіння). Державна служба статистики України розмістила аналогічні дані щодо динаміки торгівлі між Україною та РФ за перші чотири місяці 2015 р. Експорт впав на 60,4%, імпорт – на 64,2%.² Тим не менше РФ залишається

¹ Аналітичний портал «РБК Росія» «Торговля между Россией и Украиной за год сократилась втрое» від 27.05.15 <http://top.rbc.ru/economics/27/05/2015/556498819a794794908f8007>

² Аналітичний портал «РБК Україна» «Україна за 4 місяці скоротила торгівлю з Росією більш ніж на 60%» від 15.06.2015 <http://www.rbc.ua/ukr/news/ukraina-mesyatsa-sokratila-torgovlyu-rossiyey--1434369649.html>

основним торговельним партнером України, частка якої знаходиться на рівні 18%.

Більш повну картину щодо процесів, які відбуваються у торгівлі між Україною та Росією, дає динаміка спаду в експорті та імпорті у розрізі окремих груп товарів (Мал. 2 та 3).

Малюнок 2. Падіння об'ємів українського експорту до РФ за окремими товарними позиціями за 4 місяці 2015 р. у порівнянні з аналогічним періодом попереднього року.

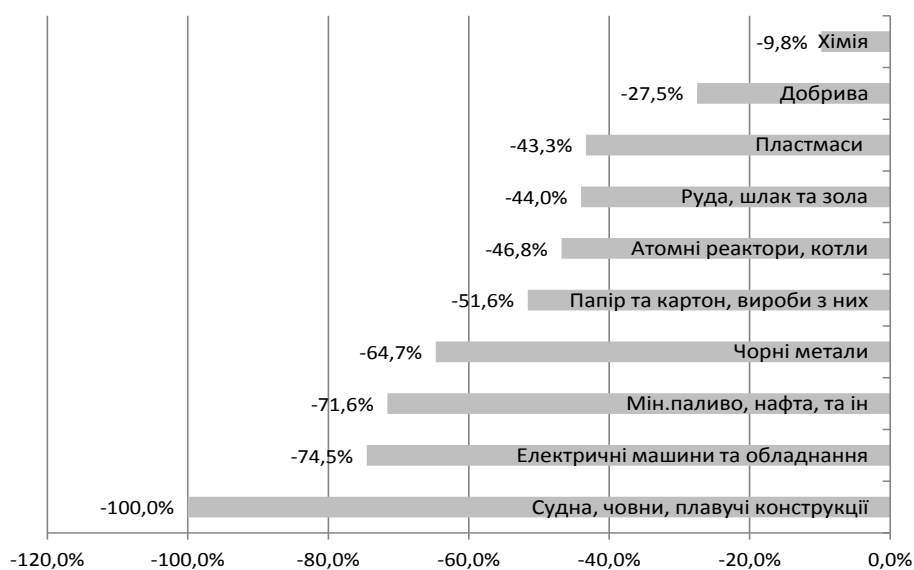
Джерело: побудовано за матеріалами Центру міжнародної торгівлі (м. Москва)

Як видно з Малюнку 2, найбільшого спаду зазнали галузі, що займаються виробництвом різноманітних машин, механізмів та обладнання, а також чорних металів та виробів з них. Так, наприклад, поставки з/д локомотивів, з/д рухомого складу тощо за 4 місяці 2015 р. знизились з 303,97 млн. дол. США до 27,65 млн. дол. США. Поставки групи «Судна, човни та плавучі конструкції» впали до 32,05 млн. дол. США порівняно з 141,67 млн. дол. США роком раніше. Поставки чорних металів знизились до 152,16 млн. дол. США з 454,06 млн. дол. США у порівнянні з аналогічним періодом попереднього року тощо.

Стосовно імпорту з РФ в Україну, то, як видно з Малюнку 3, повністю зник імпорт у групі «Судна, човни та плавучі конструкції», хоча ще рік тому (за 4 місяці 2014 р.) їх імпорт становив 55,21 млн. дол. США. Також сильно впав імпорт у групі «Електричні машини та обладнання» з 191,1 млн. дол. США до 48,71 млн. дол. США. Але найбільше, в абсолютному вираженні, впав імпорт мінерального палива та нафти - з 5,7 млрд. дол. США до 1,6 млрд. дол. США (за аналогічний період). При цьому поряд з політико-

економічними причинами падіння об'ємів імпорту з РФ спостерігається психологічний фактор. Зі слів директора Асоціації постачальників торговельних мереж, О. Дорошенка, за минулий рік через бойкотування українцями товарів, що виготовляються в РФ, виробники втратили 1 млрд. дол. США.³

Малюнок 3. Падіння об'ємів українського експорту до РФ за окремими товарними позиціями за 4 місяці 2015 р. у порівнянні з аналогічним періодом попереднього року.

Джерело: побудовано за матеріалами Центру міжнародної торгівлі (м.Москва)

Ранжування груп товарів за темпами падіння у відносному вираженні дає можливість ідентифікувати загальні якісні зміни, що відбуваються у структурі не лише торгівлі, а й економіки кожної з країн, що розглядаються. Таким чином, у 2015 р. в Україні зберігалася загальна для кількох попередніх років тенденція до скорочення експорту до РФ продукції з середньою та високою доданою вартості, що представлена, в першу чергу, такими галузями, як машинобудування, приладобудування, виробництво обладнання для енергетики, ВПК тощо. Враховуючи те, що, хоча РФ й переживає економічні труднощі, таке суттєве скорочення імпорту з України не є адекватним загальним економічним показникам РФ (зростання ВВП РФ за 2014 склало 0,6%). Проте, очевидно, що можливості імпортозаміщення, на

³ Сайт «5 канал» «Російські виробники втратили 1 млрд.дол.США через бойкотування українцями товарів з РФ» від 07.07.15 <http://www.5.ua/ekonomika/Rosiiski-vyrobnyky-vtratyly-1-mlrd-cherez-boikotuvannia-ukraintsiamy-tovariv-z-RF-86621.html>

чому неодноразово наголошували російські очільники, поки не виправдовують покладених на них сподівань.

Виклики міжнародної зовнішньоекономічної ізоляції РФ та перспективи російської політики імпортозаміщення

У багатьох стратегічних галузях російської промисловості частка імпорту оцінюється⁴ на рівні понад 80%, що створює потенційну загрозу для загальної конкурентоспроможності російської економіки. Так, наприклад, деякі перспективні щодо імпортозаміщення галузі, мають, критично високу імпорتنу частку в споживанні: електронна та легка промисловість має до 90% імпортних компонентів; фармацевтична і харчова - до 80%. За оцінками міністра сільського господарства РФ, імпортозалежність сільгосп підприємств становить від 60 до 90%. Критично високою є залежність від імпорту російського машинобудування⁵ – від 60-70% до 90% і навіть більше. Водночас російські фахівці не бачать можливостей для суттєвого скорочення такої залежності в середньостроковій перспективі.

За оцінками Міністерства промисловості та торгівлі РФ, у разі реалізації продуманої політики імпортозаміщення до 2020 р., можна розраховувати на зниження імпортозалежності в різних галузях промисловості з рівня 70-90% до 50-60%.⁶

Інститутом економічної політики імені Є. Т. Гайдара (РФ) у першому кварталі 2015 року, було проведено дослідження щодо процесів імпортозаміщення у російській промисловості, її обмежень та можливостей. На Малюнку 4 представлені дані щодо відмов російських промисловців від інвестиційного імпорту (мається на увазі імпортозаміщення машин, приладів та обладнання) та переходу на вітчизняні аналоги.

Фактично російська промисловість відмовляється від інвестиційного імпорту, за деяким виключенням, не заміщуючи його взагалі. Як видно з Малюнку 4, тільки кольорова та чорна металургія демонструє високий рівень заміщення імпорту.

⁴ <http://360tv.ru/news/rossijskuju-importozavisimost-mozhno-snizit-na-2030-v-techenie-sledujuschih-pjati-let-17820>

⁵ Импортозависимость в судостроении к 2020 году планируют сократить на 50%. -

<http://www.dairynews.ru/news/importozavisimost-selkhozpredpriyatij-rf-60-90.html>

Минэнерго определило цели по импортозамещению в нефтегазовой отрасли. -

<http://ria.ru/economy/20150311/1051917023.html#14368641122593&message=resize&relto=register&action=addClass&value=registration>

⁶ Сайт «Российская Бизнес-газета» «Лекарство от зависимости» от 05.08.14

<http://www.rg.ru/2014/08/05/zameshenie.html>

Малюнок 4. Стан інвестиційного імпорту та перехід на вітчизняні аналоги у РФ (1 квартал 2015 р.)

Джерело: Інститут економічної політики ім.С.Т.Гайдара

Крім того, як це не парадоксально, але в РФ саме державні підприємства найменше схильні реалізовувати програму імпортозаміщення. У першому кварталі 2015 р. державні компанії не зробили вагомого внеску в інвестиційне імпортозаміщення. Жодне державне підприємство не збільшило закупки вітчизняного обладнання при тому, що лише 10% компаній знизили придбання імпортової продукції⁷. На тлі такої статистики видається очевидним, що зниження імпорту обладнання з України відбувається контрольовано та є усвідомленим кроком, спрямованим на зниження завантаженості виробничих потужностей в Україні. При цьому такі дії мають неоднозначні наслідки також для промисловості РФ. Звісно, не слід також нехтувати негативним впливом, спричиненим девальвацією національної валюти Росії, проблемами з доступом до ринків капіталу та погіршення загальних перспектив корпоративного сектору, що негативно впливає на схильність до капітальних інвестицій.

Для більш глибокого розуміння стану справ у сфері економічних відносин між РФ та Україною розглянемо декілька сегментів, де країни традиційно співпрацювали найтісніше. Такими сферами є енергетика, машинобудування, металургія та АПК.

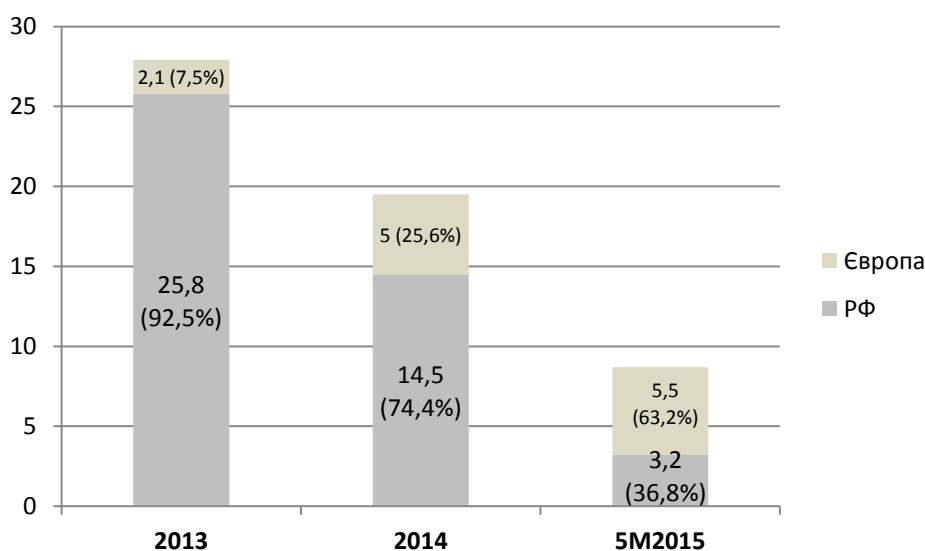
⁷ Аналітичний портал «РБК Россия» «Как идет импортозамещение в России» от 09.06.15 <http://rbcdaily.ru/economy/562949995519511>

Енергетика

Співпраця в енергетиці між Україною та РФ в останні роки асоціюється із взаємним бажанням знизити залежність одна від одної. Україна намагається зменшити постачання природного газу з РФ, а Росія, в свою чергу, прагне побудувати нові трубопроводи для поставки природного газу в Європу в обхід України.

Природний газ займає приблизно 36% (2013 р.) у енергетичному балансі України, що робить його основним енергетичним ресурсом. Тому курс на диверсифікацію його поставок в Україну, в умовах погіршення відносин з РФ, є вкрай необхідним. Як свідчить Малюнок 5, робота щодо реверсу природного газу з європейського напрямку, що була розпочата попереднім урядом, дала свої результати, і Україна на сьогодні демонструє суттєве зниження залежності від поставок російського енергоресурсу.

Малюнок 5. Поставки природного газу в Україну з РФ та ЄС у 2013-2015 рр., млрд. куб. м.

Джерело: побудовано авторами за даними НАК «Нафтогаз України» та ПАО «Укртрансгаз»

Нагадаємо, що реверсні поставки природного газу в Україну з європейського напрямку здійснюються через Угорщину, Польщу, Словаччину. Також до кінця 2015 р. планується відкриття інтерконнектора в бік України з Румунії.⁸ Що стосується компаній-постачальників природного

⁸ Сайт «Економічна правда» «Україна хоче до кінця року домовитися про реверс газу з Румунії» від 21.05.15 <http://www.epravda.com.ua/news/2015/05/21/543421/>

газу в Україну, то серед них називають такі: RWE, Statoil, Royal Dutch Shell, E.ON, Gaz de France⁹.

Основними причинами зниження закупівлі природного газу Україною у «Газпрому» є:

- фізичне зниження споживання природного газу в країні як наслідок глибокого промислового спаду та різкого підвищення його вартості;
- дещо нижчі ціни природного газу європейських компаній (при цьому в разі зменшення ціни російською стороною у порівнянні з європейцями, Україна починає нарощувати закупки в РФ. Така ситуація спостерігалася на початку квітня 2015 р.¹⁰);
- необхідність розвитку західних реверсних маршрутів поставки природного газу в контексті підтримання стратегії підвищення енергетичної безпеки країни.

Що стосується цінової політики, якої дотримуються постачальники природного газу в Україну, то, як відомо, РФ практикує формування щоквартальної ціни для України, у той час, як європейські постачальники виходять зі спотових цін, що складаються у європейських газових «хабах», що по суті є газовими біржами. Тому Україні впродовж останніх років доводиться постійно збалансовувати поставки газу з різних джерел, враховуючи і ціну, і потужності реверсу із західного напрямку. У 2015 р. відслідковується чітка тенденція до перевищення об'ємів постачання природного газу з боку ЄС у порівнянні з об'ємами РФ¹¹.

Не менш успішними є спроби РФ по зниженню залежності від України у сфері транспортування природного газу до Європи. Як свідчать дані НАК «Нафтогаз України», транзит природного газу територією нашої держави постійно знижується ще з 2005 р. Таким чином, у період з 2004 по 2014 рр. падіння склало приблизно 55%: з 137,1 млрд. куб. м. до 62,2 млрд. куб. м., разом з тим, слід відзначити стрімке падіння транзиту у 2014 році (на 28%¹²).

Серед причин, що призвели до такої ситуації, можна виділити відразу кілька найголовніших, при тому, що не всі вони пов'язані безпосередньо із спланованими діями РФ, зокрема¹³:

⁹ Сайт новин «Interfax» «Україна імпортує газ з Європи за контрактами з Shell, Statoil, RWE, E.ON, GDF - Яценюк» від 15.04.15 <http://interfax.com.ua/news/economic/260602.html>

¹⁰ Сайт новин «УНІАН» «Україна різко скоротила закупки газу у Європі та подвоїла імпорт з Росії» від 05.05.15 <http://www.unian.net/energetics/1074731-ukraina-rezko-sokratila-zakupki-gaza-v-evrope-i-udvoila-import-iz-rossii.html>

¹¹ Сайт НАК «Нафтогаз України»

<http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf/0/1AE067BC3E344D61C2257E50005DEF13?OpenDocument>

¹² Сайт НАК «Нафтогаз України»

<http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf/0/3375A8575C8884D0C22571010035B9D2>

¹³ «EWI: ЕС серьезно снизил зависимость от транзита газа через Украину». - Deutsche Welle» от 24.03.15 <http://www.dw.com/ru/ewi-%D0%B5%D1%81->

➤ після газової кризи 2009 р. країни ЄС почали перейматися питаннями безпеки поставок природного газу до ЄС. У зв'язку з цим, почалося переобладнання інтеконекторів, які зв'язують газові системи сусідніх країн. Як результат, на сьогодні вже 40% з них здатні працювати у двосторонньому режимі, тобто виросли можливості по транспортуванню газу з крупних країн на ринки невеликих східноєвропейських держав;

➤ попит на європейському ринку зараз набагато нижчий, ніж прогнозувалось раніше (на сьогодні він перебуває на рівні 450 млрд.куб.м., тоді як раніше прогнозувалося 550 млрд.куб.м.);

➤ введення газопроводу «Північний потік» сприяло перерозподілу маршрутів поставки природного газу в ЄС.

Як результат, сьогодні через Україну проходить лише 14% газу, що споживається у ЄС¹⁴. Ризики подальшої втрати транзитних потоків газу територією України асоціюються з розбудовою Росією обхідних маршрутів. Наразі у задекларованих планах «Газпрому» - будівництво «Північного потоку-2»: двох трубопроводів, що будуть проходити з РФ до Німеччини на дні Балтійського моря загальною потужністю 55 млрд.куб.м. на рік. та «Турецького потоку» потужністю 50-60 млрд.куб.м., що проходитиме на дні Чорного моря до кордону Туреччини з Грецією, де має бути побудований газовий «хаб», з якого газ відправлятиметься до країн ЄС. При цьому на початку липня 2015 р. «Газпром» призупинив розширення єдиної системи газопроводів, що є необхідним для подачі газу до майбутнього «Турецького потоку».

В цілому, хоча «Газпром» і має формальних партнерів для будівництва газопроводів, компанія має суттєві перепони на шляху до реалізації цих проектів. Згідно Третього енерго-пакету, постачальники газу не зможуть володіти газопроводами, тому їм доведеться домагатися виключення з правил або шукати партнерів, які зможуть стати операторами транспортування газу до споживачів. Більш того, перепорою на шляху будівництва газопроводів може бути відсутність схвалення з боку ЄС та США, про що вже заявляли представники деяких європейських країн¹⁵, що на тлі підтримання санкцій по відношенні до РФ виглядає дуже ймовірним.

%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%8C%D0%B5%D0%B7%D0%BD%D0%BE-
%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%B7%D0%B8%D0%BB-
%D0%B7%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%81%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8C-
%D0%BE%D1%82-%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B7%D0%B8%D1%82%D0%B0-
%D0%B3%D0%B0%D0%B7%D0%B0-%D1%87%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B7-
%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D1%83/a-18334925

¹⁴ Там само

¹⁵ Газета «Ведомости» «Турецькому потоку» ищут место на суше» от 05.06.15

<http://www.vedomosti.ru/business/articles/2015/06/05/595491-turetskomu-potoku-ischut-mesto-na-sushe>

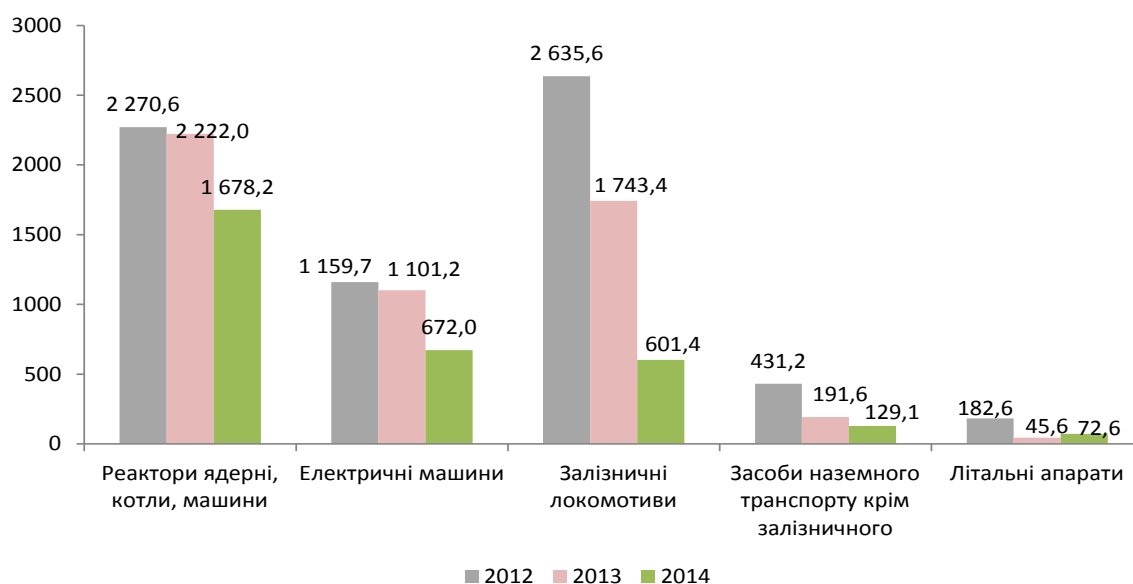
Відзначимо також, що представники ЄС і США вже озвучили свої сумніви з приводу доцільності будівництва «Турецького потоку»¹⁶.

Машинобудування

Сфера машинобудування традиційно була однією з найбільш залежних від поставок на російський ринок. Саме тому його закриття обумовило стрімкий спад за всіма основним сегментам галузі (Мал.6).

Найбільше падіння продемонструвала група «Залізничні локомотиви» (за 3 роки приблизно на 77%); експорт групи «Електричні машини» за той самий період знизився на 42%; падіння експорту по групі «Реактори ядерні, котли, машини» склало 26% тощо.

Малюнок 6. Динаміка обсягів експорту товарів машинобудування до РФ у розрізі сегментів у 2012-2014 рр. (млн. дол. США).

Джерело: побудовано авторами за даними Держстату України

Постачання товарів машинобудівного сектору до РФ наразі стрімко скорочується, при цьому це стосується не лише товарів вироблених в Україні, а й інших, вироблених у країнах, що запровадили санкції та ембарго проти РФ. Що стосується України, то Росія ще до початку збройного конфлікту взяла курс на обмеження імпорту машинобудівної продукції. В першу чергу, проблеми на собі відчули виробники з/д локомотивів та вагонів, пізніше додалися такі сегменти, як обладнання для енергетики, виробництво різноманітних станків тощо. Після впровадження економічних санкцій проти

¹⁶ Газета «Взгляд» «США виступили против поставок російського газу через Грецію» от 10.05.15 <http://www.vz.ru/economy/2015/5/10/744576.html> та Портал «Lenta.ru» «Еврокомісія назвала «Турецький потік» економічно неможливим» от 04.02.15 <http://lenta.ru/news/2015/02/04/turkstream/>

РФ, ЄС запровадив обмеження на поставки обладнання та технологій для роботи на шельфі Арктики і видобутку сланцевої нафти (деякі види труб, бурове обладнання, бурові платформи, нафтові насоси тощо). У відповідь на це РФ взяла курс на обмеження імпорту обладнання з досить широкого кола країн. Так, одним з найбільш яскравих прикладів є відмова «Газпрому» від імпорту іноземної продукції. У травні 2015 р. представник «Газпрому» заявив, що холдинг більше не контрахтує обладнання, яке випускається на «НВО ім. Фрунзе» (м. Суми) та «Зоря-Машпроект» (м. Миколаїв), все компресорне обладнання та газоперекачуючі агрегати випускаються на підприємствах РФ.

Українські санкції, з одного боку, та відмова від українського імпорту з боку РФ у сфері машинобудування спричинила негативні наслідки для російського ВПК. Зокрема, на озброєнні у РФ перебувають ракети Р-36М та Р-36М2, «Воєвода», розробник КБ «Південне», виробник «Виробниче об'єднання «Південний машинобудівний завод ім. А. М. Макарова» (обидва підприємства м. Дніпропетровськ). Також на озброєнні у РФ знаходяться ракети УР-100Н, розробником системи керування якої є НВО «Електроприбор» (м. Харків). Обидві ракети спроектовані для несення ядерних боєголовок і, за свідченням російських експертів, наразі складають приблизно 60% ракетних військ стратегічного призначення¹⁷. Відомо також, що «Мотор Січ» (м. Запоріжжя) є виробником двигунів для російських крилатих ракет Х-55, які також призначені для несення ядерних боєголовок (про імпортозаміщення в РФ цього виробництва нічого невідомо), хоча РФ на потужностях ВАТ «Клімов» й нарощує власне виробництво двигунів для гвинтокрилів ВК-2500 з метою остаточної заміни двигунів «Мотор Січ» тощо.¹⁸ Є проблеми і з нестачею газотурбінних двигунів, які використовуються на російських фрегатах. Таким чином, якщо просумувати дані щодо всіх компонентів ядерної тріади РФ, то виявляється, що розрив зв'язків з українськими постачальниками ставить під загрозу більше половини російського ядерного потенціалу.¹⁹

Повертаючись до питання обмеження імпорту в РФ відзначимо що, рада директорів «Газпром» внесла зміни в положення про закупки, у списку на заміщення значились 410 іноземних підприємств з 20 країн світу, четверта

¹⁷ Сайт «Новая газета» «Так кто из нас за сильную Россию?» от 08.07.15
<http://www.novayagazeta.ru/comments/69131.html>

¹⁸ Новости «Rambler» «В Донбассе прекратили выпуск лопаток для поставляемых в Россию двигателей» от 07.06.15 <http://news.rambler.ru/world/30708417/>

¹⁹ Сайт «Новая газета» «Так кто из нас за сильную Россию?» от 08.07.15
<http://www.novayagazeta.ru/comments/69131.html>

частина з яких припадає на компанії з США, Німеччини, Франції, Великобританії та Японії²⁰.

При цьому, за свідченням російських науковців, РФ знаходиться на порозі глибокої технологічної кризи. Справа в тому, що хоча Росія й змогла провести певну модернізацію основних фондів (середній вік машин та обладнання 11,2 роки), країна критично залежить від імпорту обладнання та сервісу для такого обладнання. Так, доля імпорту в станкобудуванні перевищує 90%, у важкому машинобудуванні – 60-80%, в електронній промисловості – 80-90%²¹. Це при тому, що країна переживає обвальне зниження імпорту обладнання, яке замінити не в змозі ні власними зусиллями, ні з залученням своїх «нових» азійських партнерів²².

Таким чином, закриваючи ринки машинобудування, в умовах фактичної відсутності можливості реалізувати імпортозаміщення у більшій частині випадків РФ, фактично, сприяє подальшому відставанню країни від країн-лідерів у галузі виробництва товарів, що містять високі технології та високу додану вартість, створюючи схожі ефекти в економіці України.

Металургія

Металургійні підприємства України у січні-квітні 2015 р. знизили доходи від експорту чорних металів на 37% у порівнянні з січнем-квітнем 2014 р. (до 2,9 млрд. дол. США)²³. Падіння на початку 2015 р. було продовженням тенденції попередніх років та пов'язане, в першу чергу, із зниженням експорту металів до РФ (Мал.7).

Як видно з Малюнку 7, найбільше зниження доходів від експорту до РФ у попередні роки переживали виробники чорних металів та виробів з них. Так, за визначений період експорт чорних металів знизився на 38%, виробів з них – на 44%. Разом з тим, виробники кольорових металів та виробів з них також переживали суттєве падіння поставок до РФ у відносному вираженні (мідь і вироби з неї – на 31%, алюміній і вироби з нього – на 52%), при тому, що абсолютні об'єми падіння були незначними у порівнянні з чорними металами.

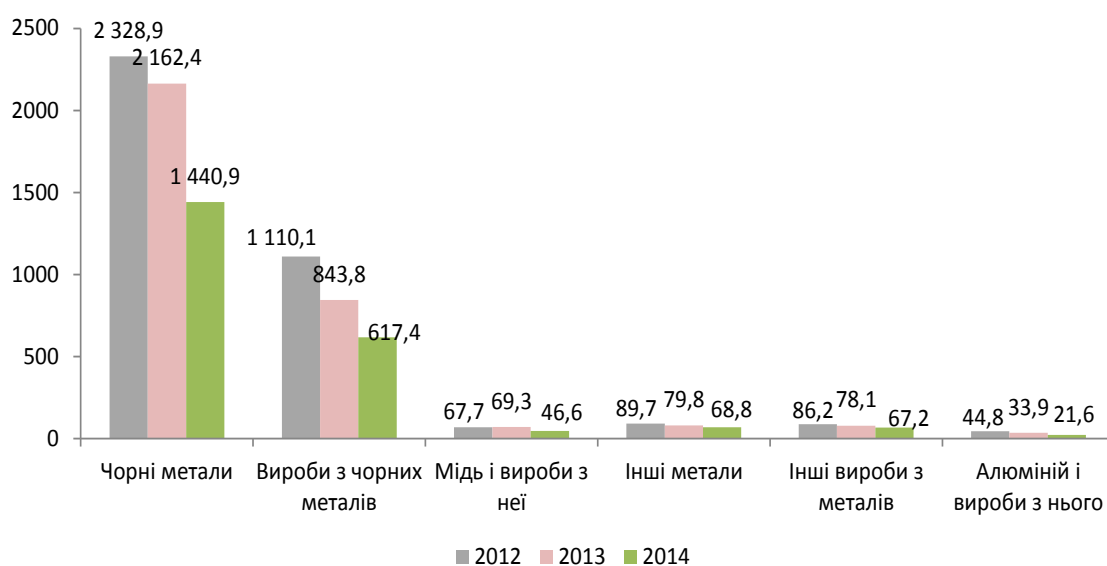
²⁰ Новини «Lenta.ru» «Газпром» отказался от украинского компрессорного оборудования» от 19.05.15 <http://lenta.ru/news/2015/05/19/gazprom/>

²¹ Міністерство промисловості та торівлі РФ (2014 р.)

²² Інформаційно-аналітичний сайт «Slon» «Россию ждет технологический коллапс. Как быть?» от 26.06.15 <https://slon.ru/posts/53279>

²³ Інформаційний портал «Економічна правда» «Україна знизила валютну виручку від експорту чорних металів на третину» від 06.05.15 <http://www.epravda.com.ua/rus/news/2015/05/6/541221/>

Малюнок 7. Динаміка обсягів експорту товарів металургійного сектору до РФ у розрізі сегментів у 2012-2014 рр. (млн. дол. США)

Джерело: за даними Держстат України

Серед чинників падіння українського експорту чорних металів до РФ звернемо увагу на наступні.

По-перше, в РФ в останні кілька років було запущено два підприємства-виробника сортового прокату – це ЗАО «Северсталь – Сортовой завод Балаково» (2014 р.) та «НЛМК-Калуга» (2013 р.). Обидва підприємства випускають продукцію аналогічну до тієї, що імпортується з України (катанка, арматура), та зорієнтовані на поставки до центральної й західної частин РФ.

По-друге, російські виробники сталі та сталюї продукції є одними з найбільш ефективних в результаті девальвації рубля, у зв'язку з чим вони спроможні не тільки витиснути українську сталь з власних ринків, а й конкурувати за традиційні українські ринки сталі. Так, наприклад, російський ММК у 2015 р. припинив поставки до Північної Америки та переорієнтувався на Близький Схід та країни Африки.²⁴

По-третє, протекціоністська державна політика РФ, спрямована на стимулювання використання сталі російського походження. На тлі того, що світовий та російський ринок сталі зменшується, російські виробники підтримуються такими компаніями, як, наприклад, «Газпром», який підтримує сегмент плоского прокату за рахунок формування попиту на труби великого діаметру.

Схожа ситуація і у сфері експорту кольорових металів до РФ.

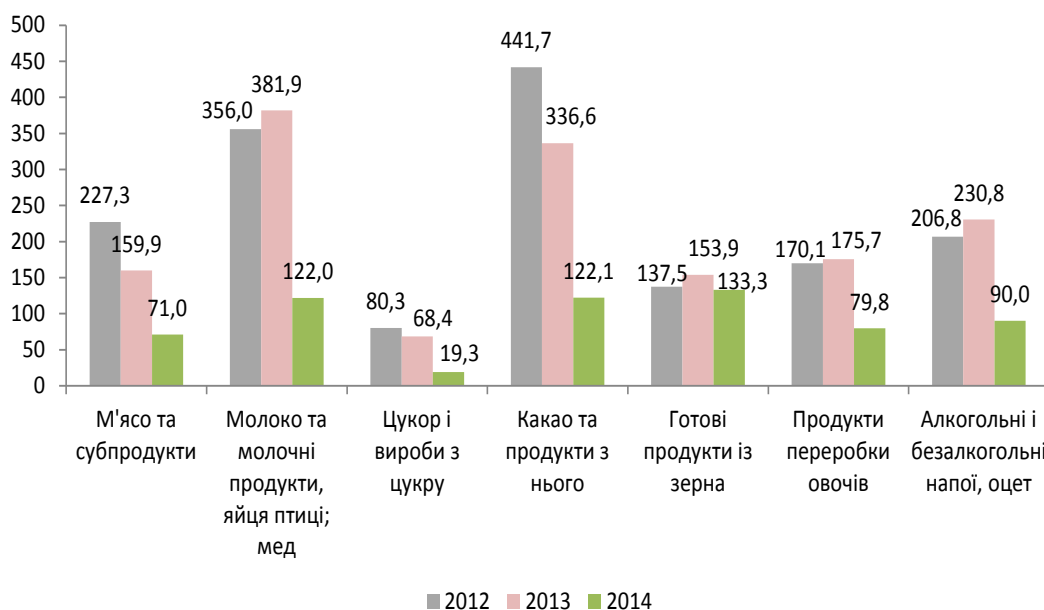
²⁴ Газета «Ведомости» «Как российские металлурги борются за клиента» от 09.06.15
<http://www.vedomosti.ru/business/articles/2015/06/10/595878-kak-rossiiskie-metallurgi-boryutsya-za-klienta>

Українські виробники чорних металів та виробів з них, фактично, не мають переваг у порівнянні з російськими виробниками і переважно заповнюють тимчасовий дефіцит за окремими сегментами. Враховуючи зменшення ринку сталі РФ та впровадження нових потужностей, частка українського чорного металу на цьому ринку буде знижуватися і в подальшому.

АПК та харчова промисловість

2014 р. став провальним для українських експортерів АПК продукції до РФ. Гострий спад спостерігався за всіма експортними групами. Так, експорт м'яса та субпродуктів у 2014 р. знизився на 56%, експорт молока та молокопродуктів знизився на 68%, експорт цукру та виробів з цукру – на 72%, какао та продуктів з нього – на 64%, готових продуктів із зерна – на 13%, продуктів переробки овочів – на 55%, алкогольних та безалкогольних напоїв – на 61% (Мал.8).

Малюнок 8. Динаміка обсягів експорту товарів АПК до РФ у розрізі сегментів 2012-2014 рр. (млн. дол. США).

Джерело: побудовано авторами за даними Держстату України

На відміну від секторів машинобудування та металургії, де Росія закриває свій ринок від українських товарів за допомогою інструментів імпортозаміщення та зниження замовлень з боку державних компаній, щодо товарів сектору АПК діють прямі заборони на їх ввезення до країни.

На першому етапі торгових війн (2011-2013 рр.) РФ використовувала тактику обмеження ввозу продукції окремих виробників. Так, «Росспоживнагляд» відбирав зразки молочної чи кондитерської продукції та нібито знаходив в них невідповідність певним параметрам харчових стандартів. Така тактика, судячи з даних Малюнку 8, не принесла однозначних результатів. У 2013 р. експорт продукції по деяким групам навіть несуттєво виріс. Влітку 2014 р. «Росспоживнагляд» почав практикувати повну заборону ввозу продуктів харчування, вироблених в Україні. Так, спочатку заборона була введена по відношенню до овочевих та рибних консервів, соків, свинини, пива, алкогольних напоїв. Пізніше заборона торкнулась молокопродуктів, кондитерських виробів та сироподібних продуктів тощо.

Результатом таких дій стало те, що за 4 місяці 2015 р. експорт овочів до РФ скоротився на 85%, продуктів з м'яса та риби – на 95%, цукру і кондитерських виробів з цукру – на 92%, какао та продуктів з нього – на 82%, готових продуктів із зерна – на 94%.

Перспективи торгівельної співпраці між Україною та РФ

Подальші перспективи співпраці між Україною та РФ у найближчому майбутньому будуть визначатися двома основними факторами: (а) подальшими діями керівництва РФ у напрямку обмеження доступу товарів, вироблених в Україні, а також діями, спрямованими на імпортозаміщення; (б) станом справ в економіці РФ і, відповідно, перспективами споживчого та інвестиційного попиту в країні.

Обмеження доступу до ринків РФ товарів, вироблених в Україні, та імпортозаміщення

Після фактичної заборони імпорту низки груп товарів (в першу чергу, АПК та харчової промисловості) та витіснення з ринку продукції металургійного, машинобудівного та інших секторів РФ планує застосувати новий інструмент в україно-російських економічних відносинах – **встановлення квот на ввезення певних товарів**, які заступник міністра економічного розвитку РФ О. Ліхачов охарактеризував як товари, що входять до «групи ризику».²⁵ Тобто це товари, які, з точки зору керівництва РФ, мають європейське походження та можуть через територію України потрапити до РФ під виглядом українських товарів. У Мінекономрозвитку РФ перспективу запровадження квот до українських товарів пов'язують із

²⁵ Сайт «СвободнаяПресса» «Торговая война с Киевом отменяется» от 07.07.15
<http://svpressa.ru/economy/article/126729/>

потенційною вірогідністю реалізації економічної частини Договору про асоціацію України з ЄС. Так, відповідно до задумки, деталі якої ще не були опубліковані, квота буде визначати об'єм товарів, який може бути ввезений на територію РФ на поточних умовах, тоді як об'єм товарів, що буде перевищувати квоту, буде обкладатися митом. Таким чином, РФ практично відмовляється від дотримання умов Договору щодо вільної торгівлі між країнами СНД.

Якщо запровадження додаткових адміністративних бар'єрів щодо ввезення товарів на територію РФ є цілком можливим, то **масштабне та швидке імпортозаміщення в усіх сферах промисловості виглядає малоімовірним** у зв'язку з тим, що РФ відстає по технологічному розвитку майже в усіх галузях промисловості, включаючи ВПК. Крім того, у РФ гостро проявляється проблема, що є визначальною щодо перспектив економічного відновлення та яку на експертному рівні ідентифікують, «як відсутність можливості виробництва засобів виробництва»²⁶. Так, наприклад, найновіше обладнання, що встановлено на підприємствах ВПК, практично на 100% оснащено імпортним твердосплавним інструментом. Як вже було відзначено, наразі в РФ існують «непереборні» проблеми в секторі станкобудування - для важкого машинобудування, легкої промисловості, електронної промисловості, харчової промисловості тощо. Звісно, певну частку в цій сфері РФ покривала за рахунок імпорту з України. За свідченням російських експертів, країна зараз не в змозі реалізувати повне імпортозаміщення й у харчовій та кондитерській сферах. Існують проблеми в області виробництва нержавіючої сталі, безшовних нержавіючих труб, нержавіючого листового прокату тощо.

Технологічна відсталість у розробках та масовому виробництві промислових товарів та товарів сектору машинобудування будуть змушувати керівництво РФ до пошуку можливості відновлення імпорту найбільш необхідних позицій. В першу чергу, це сприятиме поживленню взаємодії РФ з своїми азійськими партнерами, і тільки у випадку гострої необхідності РФ буде намагатися відновити імпорт із країн Заходу.

Перспективи інвестиційного та споживчого попиту в РФ

Прогноз соціально-економічного розвитку Російської Федерації на 2015 р. та на період 2016 та 2017 років, розроблений Мінекономрозвитку РФ, включає в себе базовий сценарій розвитку економіки РФ. Зокрема, передбачається збереження інерційних трендів, що склалися в останній

²⁶ Яков Миркин, ИМЭМО РАН, «Россию ждет технологический коллапс. Как быть?» Інформаційно-аналітичний сайт «Slon» от 26.06.15 <https://slon.ru/posts/53279>

період, консервативної інвестиційної політики приватних компаній, обмежені витрати на розвиток інфраструктурного сектору при стагнації державного попиту. Хоча цей прогноз був розроблений ще у вересні 2014 р., тобто до різкого спаду на ринку нафти, в цілому він адекватно описує ситуацію, що складається в російській економіці.

Обвал в торгівельній сфері, спровокований запровадженням двосторонніх санкцій, падінням цін на нафту та девальвацією рубля, сприяв зниженню темпу зростання ВВП, який знаходяться у від'ємній зоні п'ятий місяць поспіль. У річному вимірі у травні 2015 р. ВВП РФ знизився на 4,9%. Разом з тим, за словами міністра економічного розвитку РФ О.Улюкаєва, падіння ВВП за результатами року складе менше ніж 2,8%.²⁷

Макроекономічна ситуація погіршується і необхідністю забезпечення виплат по зовнішнім боргам, які станом на 1 січня 2015 р. сягнули 597,25 млрд. дол. США. У поточному році російські компанії мають виплатити 83,1 млрд. дол. США, основна частка цих виплат припадає на осінь та зиму.

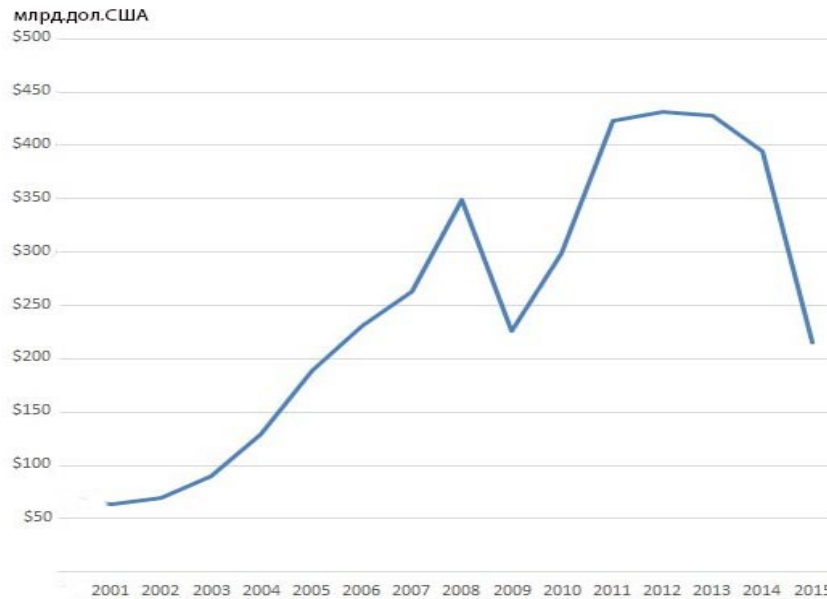
Відтік капіталу з країни має сильний вплив на зниження інвестиційного попиту, що досить сильно відображається на спаді у сфері будівництва (більш ніж 10% за 5 місяців 2015 р.). Погіршення загальної макроекономічної ситуації змушує знижувати витрати в секторі ВПК (в найближчі три роки на 9%).

Одним з основних драйверів росту/падіння економіки РФ є ціна на нафту, до якої, відповідно, «прив'язана» і експортна ціна на природний газ. У структурі економіки РФ частка нафти та природного газу в експорті товарів сягає 70% (2013 р.)²⁸. Тому ціна на нафту та об'єм її виробництва є макроекономічною категорією для Росії. На Малюнку 9 зображено динаміку доходів РФ від експорту нафти за 2001-2015 рр.

²⁷ Портал «banki.ru» «Улюкаев: падение ВВП по итогам года составит меньше 2,8%» от 03.06.15
http://www.banki.ru/news/lenta/?readmoretest=1&utm_exp=66641134-4.ge8R1ihrSSC2v0BghT53LA.1&id=8041207&utm_referrer=http%3A%2F%2Fwww.google.ru%2Furl%3Fsa%3Dt%26rct%3Dj%26q%3D%26esrc%3Ds%26source%3Dweb%26cd%3D8%26ved%3D0CD8QFjAHahUKEwiO1tqNt9DGAhUrjXIKHTUAN8%26url%3Dhttp%253A%252F%252Fwww.banki.ru%252Fnews%252Flenta%252F%253Fid%253D8041207%26ei%3DjqifVY7XF6uaygO5qIH4DQ%26usg%3DAFQjCNF4Bcj5vNGJ61eyHnrxBNS08t8VKA%26bvm%3Dbv.96952980%2Cbs.1%2Cd.bGg%26cad%3Drjt

²⁸ Прогноз соціально-економічного розвитку Російської Федерації на 2015 р. та плановий період 2016 та 2017 років. розроблений Мінекономрозвитку РФ

Малюнок 9. Динаміка доходів РФ від експорту нафти у 2001-2015 рр.

Джерело: Mark Adomanis «Russia's Oil Revenue: Shrinking Fast» 04.06.15
<http://www.forbes.com/sites/markadomanis/2015/04/06/russias-oil-revenue-shrinking-fast/>

На тлі такої динаміки доходів від експорту нафти є цілком зрозумілими джерелами проблем, що спостерігаються у російських нафтогазових холдингів «Газпрому» та «Роснефті», які з бюджетних донорів поступово перетворюються на реципієнтів. Враховуючи економічні мультиплікатори, які створюються в паливо-енергетичному комплексі РФ (до якого залучено приблизно 2 млн. осіб), є логічним відчутне погіршення низки макроекономічних показників в умовах суттєвого падіння ціни на нафту і, відповідно, на природний газ.

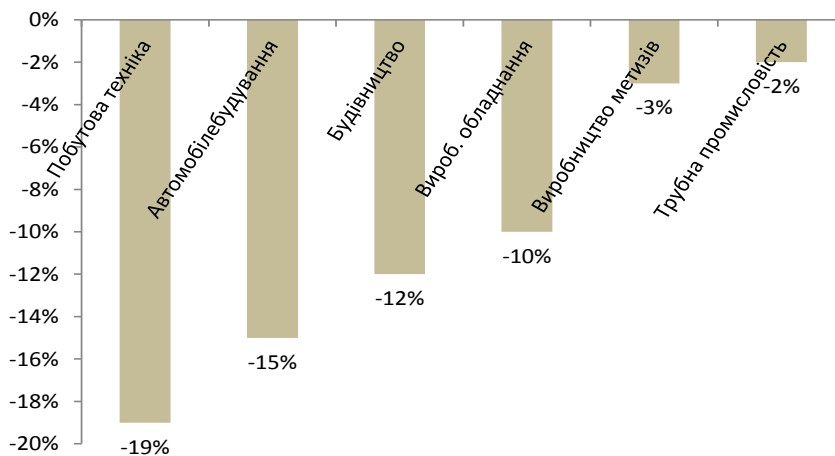
Зниження доходів державного бюджету РФ обумовило погіршення соціальних показників. Так, Бюджетна комісія вирішила знизити у найближчі три роки індексації пенсій та соціальних виплат. У свою чергу, Кабінет міністрів погодився підвищити пенсійний вік для чоловіків і жінок до 63 років. Державний пенсійний фонд у РФ переживає гострий дефіцит фінансових ресурсів.

У таких умовах видається не дивним, що споживчі настрої росіян впали до рівня, нижчого, ніж у 2008-2009 роках. У період попередньої кризи індекс споживчих настроїв у Москві, що вимірює компанія GfK, знижувався до рівня 79 пунктів, тоді як у березні 2015 р. індекс рухнув з 109 до 64 пунктів²⁹.

У свою чергу, некомерційне партнерство «Русская сталь» підготувала прогнози щодо падіння споживання сталі у розрізі окремих галузей економіки у 2015 р. (Мал. 10).

²⁹ Сайт «Ліга.Бизнес» «Потребительские настроения россиян рухнули» від 31.03.15
<http://biz.liga.net/all/prodovolstvie/novosti/2978378-potrebitelskie-nastroeniya-rossiyan-rukhnuli.htm>

Малюнок 10. Перспективи споживання сталі у розрізі сегментів економіки у 2015 р.

Джерело: побудовано авторами за матеріалами НП «Русская сталь»

Наведені дані є ілюстрацією загальних настроїв у промисловості, які свідчать про суттєве зниження капітальних інвестицій в РФ у найближчий період. Відтак, за існуючої макроекономічної кон'юнктури не слід очікувати розширення присутності на ринку РФ українських виробників промислової продукції, навіть якщо збройний конфлікт між Україною та Росією почне згасати.

Автори: Ірина Клименко, Вадим Ємець, Світлана Таран